

Daniel
Štimac

samostalni istraživač
independent researcher

Zagreb, Hrvatska

danielstimac972@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5074-5532

Pregledni rad
Subject review

UDK / UDC:
912.43(436-89)"16/17"

DOI:
10.17685/Peristil.65.13

Primljeno / Received:
30. 6. 2022.

Prihvaćeno / Accepted:
28. 11. 2022.

Primjeri habsburške kartografije s kraja 17. i početka 18. stoljeća

Examples of Habsburg Cartography
from the End of the 17th and Beginning
of the 18th Century

APSTRAKT

Rad donosi kratki pregled najvažnijih značajki habsburških povijesnih kartografskih izvora iz vremena prije Karlovačkog mira i nakon Požarevačkog mira koristeći spoj teorija nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije pri njihovoj analizi. Sažetom se analizom temeljenom na četiri primjera ističe odraz kulturnog kruga naručitelja, a uz pomoć grafika na izabranim kartografskim izvorima definira se i učeni likovni govor.

KLJUČNE RIJEČI

ekohistorija, ikonografija, ikonologija, Karlovački mir, Požarevački mir, Johann Baptist Homann

ABSTRACT

The paper provides a brief overview of the most important features of Habsburg historical cartographic sources from the time before the Treaty of Karlowitz (1699) and after the Treaty of Passarowitz using a combination of theories of new cultural cartography, eco-history, iconography, and iconology in their analysis. A brief analysis based on four examples highlights the reflection of the client's cultural circle, and with the help of graphics on selected cartographic sources, learned artistic speech is recognized.

KEYWORDS

eco-history, iconography, iconology, the Treaty of Karlowitz, the Treaty of Passarowitz, Johann Baptist Homann

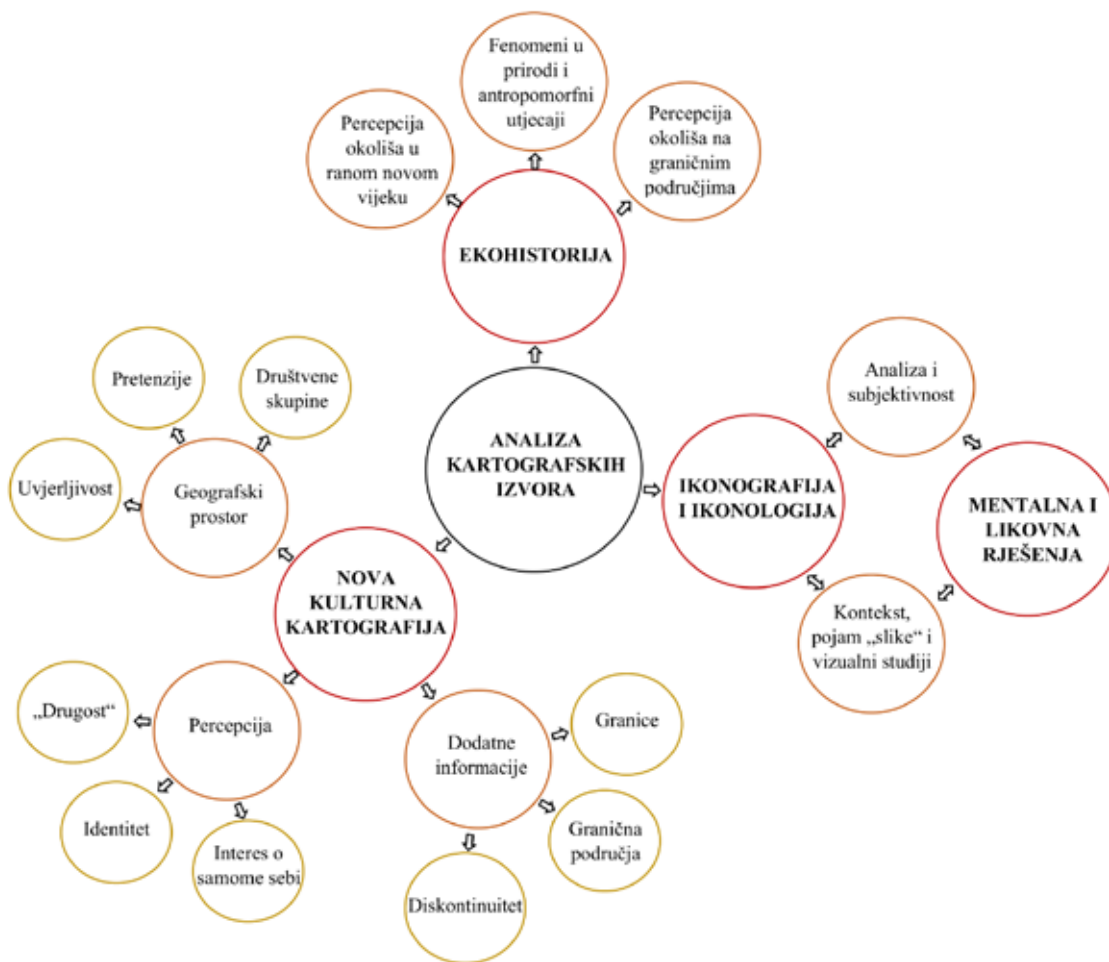
Opisi graničnih područja jugoistočne Europe

U diskursu o graničnim područjima i periferijama, kao prostor koji je plijenio najveći interes velikih europskih sila u 17. stoljeću, a s doživljavanjem punog procvata u 18. stoljeću, kao ključan primjer ističe se područje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Interes za navedeno područje postojao je i ranije, no na značajnije proučavanje graničnog područja potiču putopisci poput Giuseppea Rosaccija, Jacoba Spona, Alberta Fortisa i Ivana Lovrića koji su bilježili vlastita viđenja graničnog prostora uz napomene o prirodnim obilježjima i lokalnom stanovništvu. Iako se putopisi temelje na osobnim interesima autora, neminovno su utjecali na percepciju intelektualnih elita o graničnom prostoru na razmeđi Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.¹ Znanstveni interes za navedeni prostor bio je velik, no važno je napomenuti kako se putopisci poput Giuseppea Rosaccija i Jacoba Spona fokusiraju ili na obalno područje ili na antičku baštinu.² Dakle, manje pozornosti posvećeno je unutrašnjosti ponajviše zbog nepoznavanja prostora i nesigurnosti puta. Početkom 18. stoljeća političko smirivanje omogućilo je putovanja i istraživanja graničnih područja na temelju ranijih kartografskih radova koji su imali funkciju vodiča. Putovanja se, poput onog Alberta Fortisa, odvijaju uz tokove rijeke koji su sigurniji za putovanje, a ponekad i na manje sigurnom teritoriju naseljenom lokalnim morlačkim stanovništvom i to isključivo nakon prestanka ratnih sukoba i operacija po sklapanju Karlovačkog mira 1699. i Požarevačkog mira 1718. godine kada su se istraživanja i proučavanja mogla nesmetano provoditi.³ Putopisci i znanstvenici redovito se dotiču lokalnog stanovništva budući da im se ono činilo drugačijim ili čak „egzotičnim”. Giuseppe Rosacci, na primjer, na svojoj veduti Raba iz 1606. godine opisuje Morlake kao razbojнике koji pljačkaju strane brodove. Za razliku od Rosaccija, Alberto Fortis i posebice Ivan Lovrić prikazuju ih u pozitivnijem tonu.⁴ Sporadične bilješke o Morlacima stvorile su stereotipe grubih i zaostalih brđana.⁵ Unatoč tome, interes istraživača i putopisaca za život lokalnog stanovništva, uz manje promjene, ostaje jednak. Prema Albertu Fortisu, odjeća Morlaka iz 18. stoljeća nalikuje grčkoj ili pravoslavnoj, dok, na primjer, prema Cesareu Vecelliju odjeća stanovnika dalmatinskih gradova nalikuje talijanskoj ili venecijanskoj.⁶ Naravno, odjeća ne predstavlja potpunu sliku društvenih skupina. Identitet i etnicitet mogu

se jedino definirati usporedbama.⁷ Ratni sukobi također su uvjetovali definiranje granica i vezanog prostora u čijem su fokusu bili lokalno stanovništvo, kulturne značajke te prirodna obilježja. Raniji zapisi i ratni sukobi tako potiču putopisce, ali i kartografe, da opišu teško pristupačan teren Like i dalmatinskog zaleđa, kako bi se kulturno, prostorno i politički odredio granični prostor koji je egzistirao kao fluidno područje kulturnih razmjena na razmeđi velikih sila.

Teorijske postavke

Kartografski izvori s kraja 17. i prve polovice 18. stoljeća imaju velike sličnosti s putopisima. Donose nam grafičke opise prostora s prirodnim obilježjima, toponimima i društvenim skupinama. Prema tome, teorijsku podlogu analize povijesnih kartografskih izvora može se temeljiti na teorijskim postavkama nove kulturne kartografije, ekohistorije te ikonografsko-ikonološke metode analize likovnog sadržaja kojima karte obiluju. Nova kulturna kartografija opisuje karte kao znakove ili skupine znakova koji u grafičkom obliku predočavaju indikacije prostornih odnosa s naglaskom na društvene konotacije. Američki je kartograf John Brian Harley u svom radu osobito isticao opisivanje svijeta u smislu odnosa moći, kulturnih praksi, prioriteta i preferencija.⁸ Francuski istraživač Christian Jacob nadovezuje se na prethodno te naglašava izbor i izostavljanje informacija u političke svrhe dok autor Raymond Craib naglašava pretpostavljenu stvarnost koju karte žele predstaviti kao realnost.⁹ Ako ističemo odnos moći i kontekst, ključno je naglasiti kako karte tvore kulturnu praksu te „sliku” o vlastitom i tuđem (drugima). Dakle, karte iznose pogled na prostor iz određene perspektive, čime, ustvari, prikazuju naručitelja karte.¹⁰ S druge strane, ekohistorijski pristup, temeljen na postavkama povjesničara Roberta Delorta i Françoisa Waltera, postavlja pitanje shvaćanja prirodnih fenomena i obilježja.¹¹ Njima moramo pridodati i povjesničara Hrvoja Petrića koji ističe problematiku ekohistorije na području Hrvatske.¹² Time kulturnom i društvenom aspektu pridodajemo percepciju okoliša koja se manifestira toponimima i grafičkim ucrtavanjem različitih prirodnih obilježja, koja često postaju osnovom za stvaranje čvrstih granica. Uz navedeno, posebna pozornost mora se pridodati problematici analize vizualnog sadržaja na kartama, kao i subjektivnost metode ikonografsko-ikonološke analize koju je uspostavio

povjesničar umjetnosti Erwin Panofsky. Sva grafička rješenja nose utkanu poruku koja ovisi o kontekstu nastanka i generalnom sadržaju karte. Često je riječ o subjektivnim grafičkim rješenjima uz izvedeni geografski prostor, a kojim se stvara generalna predodžba simboličke stvarnosti.¹³ Kada se dotičemo konteksta, moramo se osvrnuti i na interpretacije povjesničara umjetnosti Michaela Baxandalla koji je naglašavao društveni aspekt te razlike između vlastitog i tuđeg.¹⁴ Povjesničar umjetnosti Norman Bryson pak ističe povijesni kontekst vizualnog sadržaja (grafika) koji je potrebno „pročitati“ prilikom čega moramo koristiti ikonologiju kao specijaliziranu pomoćnu disciplinu povijesti umjetnosti.¹⁵ Takav je pristup analizi povijesnih kartografskih izvora inovativan, u pogledu da povezivanje ikonografije i ikonologije s historiografskim teorijama omogućuje sveobuhvatnu analizu izvora na posve nov način (sl. 1).¹⁶

Kartografska tradicija Habsburške Monarhije i razumijevanje društvenog konteksta

Potreba za opsežnijim mjerenjima i terenskim inspekcijama uslijed odredbi Karlovačkog i

Požarevačkog mira dovela je inženjere, mjernike, kartografe i vodiče na dotad gotovo nepoznat granični prostor jugoistočne Europe. Naravno, pokušaja definiranja graničnog prostora bilo je i ranije, no uslijed nepristupačnosti i stalne ratne opasnosti, bili su svedeni na manje precizno definiranje geografskog prostora s mnogo praznina na kartama. Djelatnost određena kulturnim krugom i društvenim kontekstom morala je utjecati na izradu karata,¹⁷ a kako bismo bolje shvatili proces izrade karata koje prikazuju granična područja, moramo promotriti kartografske tradicije na kojima se zasniva znanost i djelatnost Habsburške Monarhije.

Kartografska tradicija Habsburške Monarhije bila je veoma bliska tradiciji njemačkih zemalja, no unatoč svojoj kvaliteti nikada nije bila dominantna u Europi. Osnova svih znanja unutar njemačkog i habsburškog kulturnog kruga jest Ptolomejeva *Geografija*, na temelju koje se u 16. stoljeću najprije razvila njemačka kartografija, a koja primat u izradi karata dobiva početkom 18. stoljeća.¹⁸ Za proučavanje kartografskog prikazivanja Hrvatske i Slavonije ova je tradicija izuzetno važna, a ti su

1

Dijagram analize kartografskih izvora prema teorijskom modelu nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije (Daniel Štimac)

Analysis of cartographic sources according to the theoretical model of the new cultural cartography (Daniel Štimac)

prostori zbog višestoljetnih državno-pravnih veza često bili prikazivani zajedno s ugarskim zemljama te su često ovisile i o utjecaju kulturnog kruga i središta unutar kojih je autor karte djelovao.¹⁹ Navedeni prostori bili su redovito zastupljeni na kartama proizašlima iz radionica u Nürnbergu i Augsburgu. Nürnberg se prvi razvio kao poznati renesansni centar s razvijenim metalurškim obrtom, a mogao se također pohvaliti najnaprednijom proizvodnjom kompasa u Europi. To je uvjetovalo razvoj posebnih formi karata koje se vezuju uz njemačku kartografsku tradiciju. Riječ je o tzv. „kartama putova” koje su služile kao vodiči na alpskim prostorima.²⁰ Uz navedena središta, također se isticalo i Kardinalsko učilište u Kölnu, gdje je rad uglavnom bio usmjeren na topografiju. Značajni kartografi koji su svoje obrazovanje stekli u ovom kulturnom krugu, a koji su poput ranije navedenih putopisaca iznosili subjektivno viđenje graničnih prostora, jesu Stjepan Glavač, Johann Christoph Müller, Johann Baptist Homann i Matthäus Seutter. Stjepan Glavač izradio je poznati zemljovid Hrvatske 1673. godine, terenski rad Johanna Christopha Müllera objedinjen je na karti Ugarske iz 1709. godine, a karte Johanna Baptista Homanna i Matthäusa Seuttera iz 1720. i 1740. godine odražavale su političko stanje nakon Požarevačkog mira s Osmanskim Carstvom 1718. godine. Najvažniji naručitelj karata bio je Bečki dvor koji je, potaknut ratnim zbivanjima, zahtijevao visoko precizne prikaze graničnih područja.²¹ Komisiju za razgraničenje pri utvrđivanju granica s Osmanskim Carstvom nakon mira 1699. godine s habsburške je strane vodio grof Luigi Ferdinando Marsigli, koji je sakupljao podatke za svoj opsežan rad o graničnim područjima.²² Njemu je na terenu pomagao inženjer Johann Christoph Müller, koji je, kao službeni kartograf Komisije, sakupio podatke i objavio veliku kartu Ugarske 1709. godine, koja uključuje i područja Hrvatske i Slavonije.²³ Spomenuta je karta nastala na temelju vojnih karata koje najbolje opisuju odnos Monarhije naspram prikupljenih podataka. Brojne su karte ostale neobjavljene zbog stroge tajnosti vojnih informacija, a pokazuju napredak u topografskim prikazima terena.²⁴

Kulturni i ekohistorijski aspekti na habsburškim kartografskim izvorima

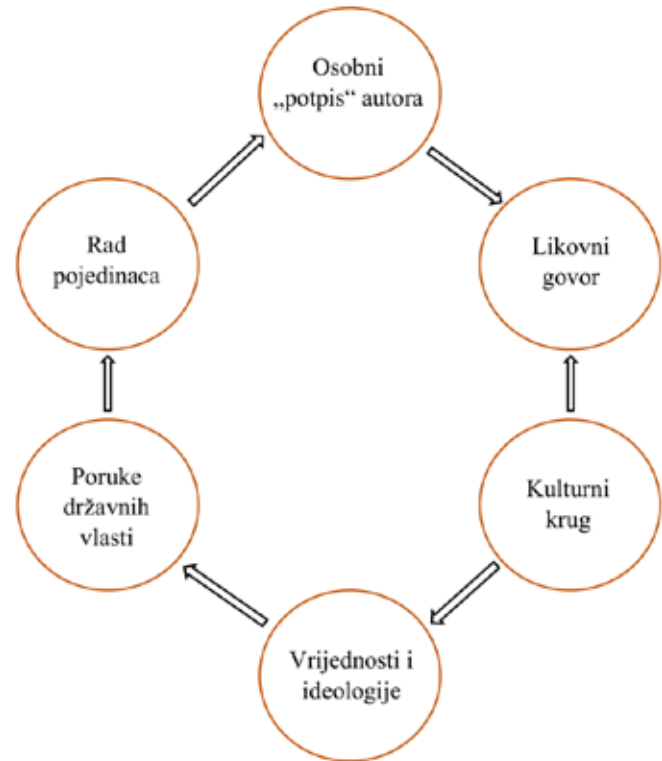
Kultura i okoliš usko su povezani s geografskim opisom pa je potrebno navesti kako se ta veza manifestira na primjerima habsburških povijesnih

kartografskih izvora. Prvi je od njih *zemljovid Hrvatske* Stjepana Glavača iz 1673. godine.²⁵ Glavač kroz svoj rad izražava misao vizualnog ujedinjenja hrvatskog prostora iako su granice prikazanog nejasne i nedefinirane, a prostor Slavonije izostavljen. Društvene skupine navodi samo u okviru hrvatskih zemalja, dok je sve ostalo izvan fokusa. U tekstualnom obliku donosi informacije o bitkama s Osmanskim Carstvom, a granice definira po prirodnim obilježjima koja su pak zamišljenih dimenzija i elevacija.²⁶ Johann Christoph Müller svoju kartu Ugarske iz 1709. godine temelji na opsežnom terenskom radu stoga su i granice zemalja jasno definirane. Čvrsti habsburški identitet naglašava toponimima na njemačkom jeziku te navodi sve zemlje u okolici Ugarske osim Osmanskog Carstva. Unatoč tome što su granice definirane, idealna slika proširuje se na prostor između rijeka Une i Vrbasa naznačujući time teritorijalne pretenzije.²⁷ Prirodna obilježja poput rijeka, šuma i planina jasno su definirana u grafičkoj formi.²⁸ Johann Baptist Homann svoju kartu Ugarske i okolnih zemalja iz 1720-ih godina izrađuje prema Müllerovoj karti. Ova karta širi granični prostor prema istoku na štetu Osmanskog Carstva, kao i prethodna. Identitet njemačkog govornog prostora naglašen je toponimima na kopnu dok onaj talijanski prevladava uz obalu. Osim navedenog, druge se društvene skupine ne navode, a prirodna obilježja poput rijeka i planina izvedena su s manje pažnje.²⁹ Karta hrvatskih zemalja Matthäusa Seuttera iz 1740. godine slijedi ista načela i predložak, a predstavlja idealni opseg Hrvatske i Dalmacije po mletačkim predlošcima. Pretenzije se predočuju kao stvarnost pomoću prikaza identiteta, a izvan njih ostale prikazane zemlje izvan su fokusa. Osvrtom na prirodna obilježja može se primijetiti kako je ova karta manje precizno razrađena tamo gdje su istaknuta samo najznačajnija obilježja. Idealni opseg i poruka vlasti, u ovom slučaju, dominiraju nad ostalim značajkama.³⁰ Kratkim pregledom kulturnih i ekohistorijskih značajki izabranih kartografskih izvora može se zaključiti kako je problematika prostora posebno istaknuta pretenzijama na osnovi ratnih ishoda, zamišljenog idealnog opsega trgovine i međuljudskih odnosa.³¹ Redovno se prikazuju Ugarska i hrvatske zemlje, a društvene skupine naglašene su u popratnim tekstovima i toponimima. Dakle, granice vlastitog i tuđeg su definirane, a prekrajnje granica vrši se u vlastitu korist, što razjedinjuje kulturološki vezane cjeline graničnog područja.³²

S druge strane, okoliš se isključivo koristio za pri-
bavljanje resursa zbog čega su prirodne značajke
naznačene tek u grafičkoj formi. Takav utilitaran
stav zadržao se sve do oko 1725. godine kada se
počinju uvoditi mjere zaštite okoliša, a lokalno
stanovništvo nastavilo je nesmetano živjeti i dje-
lovati u tom pogledu.³³

Likovna rješenja kao ključan dio cjeline kartografskih izvora

Kartografska percepcija kulturnog i ekohistorij-
skog aspekta iznosi podatke koje ne bismo mogli
doznati standardnim proučavanjem povijesnih
kartografskih izvora. Ističu se dodatna značenja
skrivena u grafičkim prikazima, a na vidjelo izla-
zi i predodžba o sebi i drugima, uz naglasak na
vlastiti identitet i političke poruke. Uz navedene
mentalne slike geografa, postoje i definirani pri-
kaz i rješenja koja su usko vezana uz ucrtani ge-
ografski prostor. Može se reći kako je čitava kar-
ta imaginarna slika određenog područja, što nam
potvrđuje i vezanost karata uz određenu vlast ili
državnu silu.³⁴ Kao i ostale elemente, likovna je
rješenja potrebno staviti u kontekst, analizirati ih
i objasniti. Takav je sadržaj vizualan objekt nastao
u određenom vremenu i prostoru, a prikazuje ide-
aliziranu stvarnost, što se može povezati s druš-
tvenim aspektom kartografskog izvora.³⁵ Likovna
rješenja sastavljena su od više simbola koji svoje
značenje imaju isključivo u kontekstu njihova na-
stanka te ih možemo razjasniti ikonografsko-iko-
nološkom analizom.³⁶ Uz pomoć analize možemo
razjasniti korištenje motiva, doznati izvore
za prikaze te razjasniti kreativni proces nastanka
sadržaja. Kreativnim procesima također se mogu
potaknuti određene emocije u službi propagira-
nja određenih misli i vjerovanja. Takva je umjet-
nost, iako rad pojedinaca, u službi državnih sila
koje odašilju svoje poruke. Time se, međutim, vri-
jednost sadržaja ne umanjuje jer autorov „potpis“
ostaje vidljiv. „Osobni potpis“ izražava i osebujan
likovni govor koji je pak uvjetovan okruženjem u
kojem se umjetnik razvio. Okruženje je pak ve-
zano uz određeni kulturni krug, a time i uz odre-
đenu silu koja ima vlastitu ideologiju i vrijednosti.
Skupom zasebnih vrijednosti i ideologije zatvara
se ovaj krug koji uvjetuje nastankom mentalnih,
ali i likovnih rješenja (sl. 2).³⁷ Iako su kartograf-
ski izvori preslika društva unutar kojeg su nastali,
ukazuju na specifični učeni likovni govor koji se
može definirati pomoću analize kataloga likov-
nog sadržaja.³⁸

2

Dijagram
kruga nastanka
mentalnih i
likovnih rješenja
(D. Štimac)

Circle of mental
and artistic
solutions (D.
Štimac)

Dakle, nezaobilazan dio svake kartografske tradi-
cije ranoga novog vijeka jesu likovna rješenja po
kojima se tradicije razlikuju. Iako je svaki primjer
specifičan, svaki i nužno odražava šira društvena
zbivanja unutar kulturnog kruga u kojem nastaje.³⁹ Isto, naravno, vrijedi i za povijesne kartograf-
ske izvore iz kasnog 17. i prve polovine 18. stolje-
ća, a najviše kartografskih radova o područjima
Hrvatske, osobito za područje Vojne krajine, na-
staje tijekom navedenog razdoblja. Brojnim ru-
kopisnim kartama i njihovoj uskoj vezanosti za
kontekst moramo pridodati i estetsku vrijednost.
Naime, takav izraz likovnosti odražava posebnu
vještinu izvođača grafičara koji potom prenosi sa-
držaj posredstvom simbola i ornamentike.⁴⁰ Svaki
pojedini vizualni element utječe na promatrača,
ali i na odaslanu poruku koja je vezana uz vrijeme
nastanka i uz opisani prostor čija je poruka neraz-
dvojiva od interesa autoriteta i pokrovitelja koji
žele odaslati vlastiti stav predložen u dekorativnoj
maniri.⁴¹ Doživljaji i dublja značenja također pred-
stavljaju važan problem: pripada li ovaj sadržaj u
domenu umjetničkog ili u domenu kartografskog?
Prije svega, sve karte prikazuju prostor, no neke
karte istovremeno mogu biti i umjetnička dje-
la koja produbljuju interakciju te potiču emocije
promatrača. U periodu oko dva mirovna spora-
zuma (1699. i 1718. godine) te sukoba europskih

3

Naslovna alegorija s personifikacijama, *puttima* i grbom (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae ...* (o. 1720.), sign. B IX a 0493, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest; Daniel Štimac)

Title allegory with personifications, putti and coat of arms (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae ...* (c. 1720), sign. B IX a 0493, Military History Museum, Budapest; Daniel Štimac)

4

Detalji s naslovne alegorije (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae ...* (o. 1720.), sign. B IX a 0493, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest; Daniel Štimac)

Details from the title allegory (Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae ...* (c. 1720), sign. B IX a 0493, Military History Museum, Budapest; Daniel Štimac)

sila s Osmanskim Carstvom, izražavanje emocija bilo je ključno oruđe pri održavanju osjećaja moralna i kulturnog ponosa. Takav emotivno nabijeni barokni likovni sadržaj spada u obje domene te je neophodan za shvaćanje karte kao predmeta kako uporabne, tako i estetske vrijednosti.

Učeni likovni govor

habsburških kartografskih izvora

Habsburški kartografski izvori, uz brojne prikaze ratne opreme i arhitektonskih dekoracija, na priloženim grafikama posebno ističu personifikacije koje sadrže atribute temeljene na ustaljenim izvorima kao što je *Iconologia* Cesarea Ripe, ali i koje nastaju kombinacijom različitih atributa koji nose specifičnu poruku. Najčešće je riječ o kompozicijama koja nose prikaze antičkih božanstava koja nose specifičnu simboliku, a njihovim smještajem u prirodno okruženje scene se dodatno razrađuju.⁴²

Naslovna alegorija s personifikacijama, *puttima* i grbom s karte Johanna Baptista Homanna (oko 1720.) koristi predloške Cesarea Ripe (sl. 3). Personifikacije su smještene uokolo naslova karte omedenog draperijom. Krećući od donje lijeve strane naslovu, zapažamo muškarca s kozjim nogama koji predstavlja satira ili Silena koji se, u klasičnoj mitologiji, često vežu uz boga Dioniza. Najčešće plešu ili piju u Dionizijevoj povorci na što ukazuju grozd i kalež kao simboli obilja i života na što upućuje i personifikacija obilja.⁴³ Ono se najčešće prikazuje kao žena s girlandom oko glave i zelenom haljinom dok u desnoj ruci drži

5

Naslovni tekst okružen personifikacijama i anđelima (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis ...* (Beč, 1709.), sign. B IX a 0491, Hadtörténeti Intézet és Múzeum; Daniel Štimac)

Title text surrounded by personifications and angels (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis ...* (Vienna, 1709), sign. B IX a 0491, Military History Museum, Budapest; Daniel Štimac)

rog obilja pun voća i lišća, a u lijevoj snop pšenice što je slučaj i u *Iconoligiji* Cesarea Ripe i u ovom primjeru.⁴⁴ Lijevo personifikaciji obilja nalazi se prikaz vladavine u formi žene koja drži žezlo u desnoj i krunu u lijevoj ruci. Kruna je simbol moći i dostojanstva, a žezlo, kao dio kraljevskih insignija, predstavlja autoritet i suverenost.⁴⁵ Dva muška lika koji istaču vodu iz vrčeva predstavljaju rijeke, a najbliže njihovom opisu podudara se navod iz djela Cesarea Ripe koji ga definira kao rijeku Dunav. Naime, *Fivmi Danubio* opisuje se kao starac koji iz urne izljuje vodu i čija je glava pokrivena velom. Veo ovdje izostaje no polegnuta forma i izlivanje vode ukazuju na simboliku rijeke.⁴⁶ Naga žena s biserjem predstavlja Veneru, staro latinsko božanstvo, koje se često prikazuje u sceni izranjanja iz mora.⁴⁷ Muškarac s kopljem i štitom prikazuje boga Marsa koji je, prema mitologiji, bio u ljubavnim odnosima s prethodnom te koji se navodi kao bog rata i poljoprivrede.⁴⁸ Starija žena, matrona, prikazana je bez atributa, a njezina je funkcija pridržavanje platna. Žena s knjigom i uljanicom, prema Cesareu Ripi, predstavlja Mudrost. Opisuje je kao figuru u plavom koja drži uljanicu u desnoj i knjigu u lijevoj ruci. Uljanica ovdje prosvjetljuje Božji dar uma.⁴⁹ Uz njega sjedi i lik vladara s krunom, a likovi Mudrosti i Vladavine ukazuju na vrline kakve bi isti vladar morao posjedovati. Drugi kraj platna, nasuprot starije ženske figure, drži krilatata žena koja predstavlja Viktoriju. Riječ je o krilatom stvorenju koje se često nalazi u alegorijama ili drugim likovnim djelima simboličkoga sadržaja, kao što

je to i ovdje slučaj, a predstavlja duh pobjede.⁵⁰ Dakle, ova složena kompozicija nosi poruku pobjede, snažne vlasti i obilja, uz podsjetnike na antičku tradiciju. Uz opisane figure, uočavamo i *putte* u funkciji popunjavanja kompozicije i pridržavanja važnih elemenata, a sporednim aktivnostima (dječak koji pretače vodu) tvore manje žanr-scene uokolo dominantnih figura (sl. 4).⁵¹ Daleko najrazrađeniji grafički primjer je onaj s karte Johanna Christoph Müllera (1709.) koji objedinjuje dekorativne motive, antička božanstva i personifikacije unutar naslovne kompozicije (sl. 5).⁵² Desno naslovu smještena je polegnuta žena s rogom voća i lišća koja predstavlja personifikaciju obilja. Ona se najčešće prikazuje kao žena s girlandom oko glave i zelenom haljinom dok u desnoj ruci drži rog obilja pun voća i lišća, a u lijevoj snop pšenice. Primjer takvog prikaza ponovno nalazimo u djelu *Iconologia* Cesarea Ripe. Rog obilja definira ovaj ženski lik. Personifikacija ukazuje i na božicu Cereru koja se usko vezuje uz plodove zemlje koji su joj često atribut.⁵³ Uz nju se nalazi žena s krunom i vjedrom. Sudeći prema Cesareu Ripi, motiv vjedra iz kojeg lik prelijeva vodu označava personifikaciju rijeke, no u ovom slučaju nije u potpunosti jasno koje. Lik s krunom i vjedrom može predstavljati božicu Amfitritu ili nimfu, a kruna ukazuje na prvo.⁵⁴ Ženu koja se nalazi u poluležećem položaju iznad platna s paunom i suncem možemo definirati kao božicu Heru koja za atribut ima pauna. Paun zbog svog raskošnog repa predstavlja zvjezdano nebo, a sunce generalno ukazuje na izvor života.⁵⁵ Lebdeća figura koja u

6

Naslovna kartuša na arhitektonskom postamentu okružena trima personifikacijama, stjegovima i oružjem (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio* (1673), sign. F S-JZ-XVII-10, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Daniel Štimac)

Title cartouche on an architectural plinth surrounded by three personifications, banners and weapons (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio* (1673), sign. F S-JZ-XVII-10, National and University Library in Zagreb; Daniel Štimac)

svojoj desnoj uzdignutoj ruci drži svežanj munja ukazuje na glas Boga ili gnjev, no može se povezati i s antičkom tradicijom Zeusa čiji je to atribut i bio i koji ukazuje na element vatre.⁵⁶ Prema tome, Hera, Cerera (obilje), Amfitrita (nimfa ili rijeka) te Zeus čine alegoriju četiriju elemenata od kojih je sazdan svijet (sl. 6).

Elementi naslovne kartuše s karte Stjepana Glavača (1673.) također su vođeni istim predloškom. Smještena je u donji desni kut karte, a sačinjena je od voluta i listova akanta. Postavljena je na arhitektonski postament koji je pak postavljen na zemljano-travnatu površinu (sl. 7).⁵⁷ Na postamentu sjedi ženska figura nazvana *Catholica Fide* koja u svojoj desnoj ruci drži raspelo, a u lijevoj ruci drži knjigu urešenih korica. Desno kartuši nalazi se

7

Detalji s naslovne kartuše (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio* (1673.), sign. F S-JZ-XVII-10, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Daniel Štimac)

Details from the title cartouche (Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Sclavoniae et Croatiae... descriptio* (1673), sign. F S-JZ-XVII-10, National and University Library in Zagreb; Daniel Štimac)

8

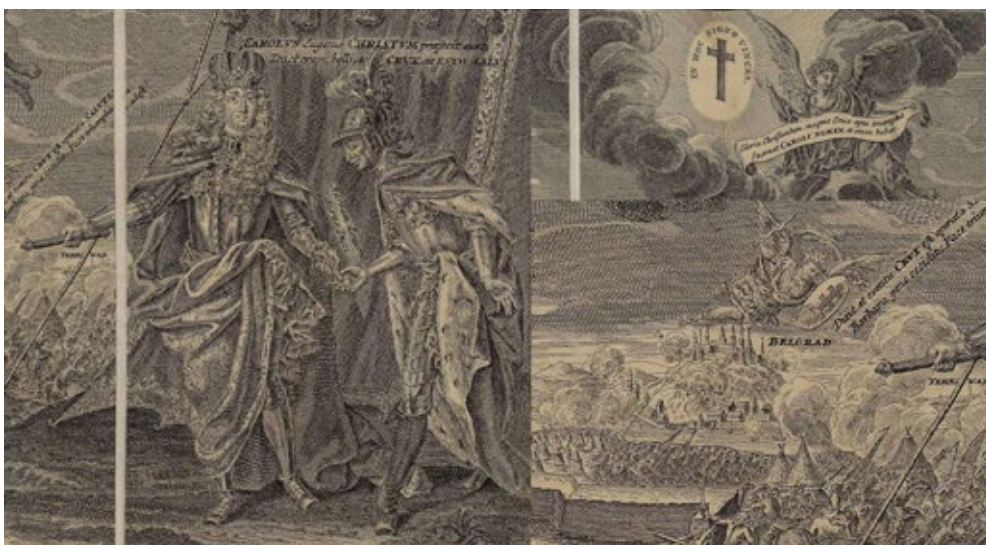
Alegorija
Karla VI. kao
suvremenoga
Konstantina i
opsada Beograda
(Johann Baptist
Homann,
*Regnorum
Hungariae,
Dalmatiae,
Croatiae,
Sclavoniae,
Bosniae, Serviae
et Principatus
Transylvaniae ...*
(o. 1720.), sign.
B IX a 0493,
Hadtörténeti
Intézet és
Múzeum,
Budapest; Daniel
Štimac)

Allegory of
Charles VI. as
contemporary
Constantine
and the siege of
Belgrade (Johann
Baptist Homann,
*Regnorum
Hungariae,
Dalmatiae,
Croatiae,
Sclavoniae,
Bosniae, Serviae
et Principatus
Transylvaniae ...*
(c. 1720), sign. B
IX a 0493, Military
History Museum,
Budapest; Daniel
Štimac)

ženska figura nazvana *Fidelitate Constanti* kojoj na desnoj ruci sjedi ptica, a drugom rukom drži konac. Slične personifikacije nalazimo u djelu *Iconologia Cesarea Ripe* iz 1603. (1625.) godine i prijevodu na hrvatski jezik iz 2000. godine.⁵⁸ U njegovu djelu nailazimo na personifikaciju Vjernosti (*Fedeltá*) odjevenu u bijelo i koja s dva prsta desne ruke drži prsten ili pečat, a uz noge joj je bijeli pas. Pečat u ruci predstavlja znak vjernosti, a u lijevoj ruci nosi ključ. Ovaj prikaz ukazuje na činjenicu kako *Catholica Fide* ne drži križ nego pečat vjernosti. S druge strane, Vjera (*Fede Cattolica*) kod Cesarea Ripe drži knjigu, ploče zakona, Bibliju te srce u ruci i svijeću koja gori. Time svjetlo osvjetljava um u vjeri čime tjera nevjernost i neznanje. Atributi personifikacije na karti nisu identični,

često je slučaj da se umjetnici tek nadahnju Ripinim personifikacijama, a ne slijede ih u potpunosti, no značenje nam ukazuje na snagu vjere. Personifikacija Prirode (*Natura*), naga žena, prikazana je s pticom u ruci koja je izvedena po modelu s Hadrijanove medalje. Sličnu pticu koja ukazuje na prirodu sadrži i personifikacija *Fidelitate Constanti*. Prema tome, prethodna personifikacija povezuje vjernost i prirodu. Katolička Vjera s raspelom i knjigom najviša je figura i na vladarskom prijestolju, a ostale dvije figure su subordinirane, ali kao personifikacije istaknute samim odabirom.⁵⁹ Lijevo kartuši nalazi se prikaz Marsa kao personifikacije rata, ovdje *Marte Prompto*, koji ukazuje na trenutačni sukob s Osmanskim Carstvom. Personifikacija rata koja, uz očigledne dijelove ratne

9

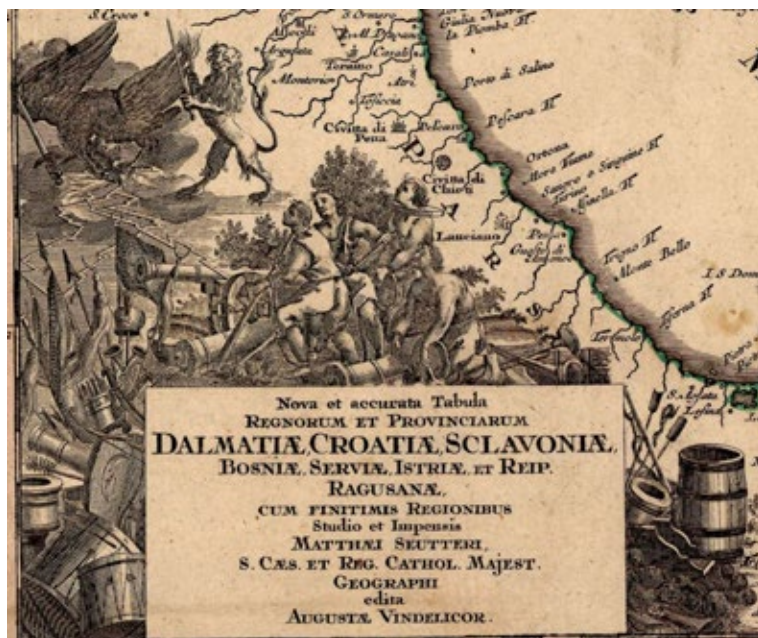
Detalji s prikaza
Karla VI. i
opsade Beograda
(Johann Baptist
Homann,
*Regnorum
Hungariae,
Dalmatiae,
Croatiae,
Sclavoniae,
Bosniae, Serviae
et Principatus
Transylvaniae ...*
(o. 1720.), sign.
B IX a 0493,
Hadtörténeti
Intézet és
Múzeum,
Budapest; Daniel
Štimac)

Details from the
display of Charles
VI. and the siege of
Belgrade (Johann
Baptist Homann,
*Regnorum
Hungariae,
Dalmatiae,
Croatiae,
Sclavoniae,
Bosniae, Serviae
et Principatus
Transylvaniae ...*
(c. 1720), sign. B
IX a 0493, Military
History Museum,
Budapest; Daniel
Štimac)

opreme i stilizirane kacige s perjanicom, u svojoj desnoj ruci drži lavlju kožu te ukazuje na snagu i odvažnost.⁶⁰ Isto potvrđuju i motivi stjegova, topova, ratnih truba, oklopa, kaciga i bačvi baruta koji nose poruku trenutačnog sukoba ili poziva na predstojeću bitku (sl. 8).⁶¹

Prikazi mogu biti vezani i uz povijesne događaje kao što je slučaj s prikazom opsade Beograda, ali i takve scene sadrže poruke zasnovane na antičkim i kršćanskim izvorima. Alegorija Karla VI. kao suvremenog Konstantina i opsada Beograda s karte Johanna Baptista Homanna donosi prikaz bitke na obali rijeke tijekom opsade Beograda i Temišvara (sl. 9). Riječ je o narativnoj sceni gdje je u prvom planu smještena figura vladara s krunom i žezlom uz figuru muškarca u oklopu i krznenom ogrtaču. Obje figure stoje pod šatorom na uzvišenju dok je podno njih izvedena scena bitke na obali rijeke.⁶² Figura kralja u oklopu predstavlja cara Karla VI., cara Svetog Rimskog Carstva, a identitet potvrđuje tekst iznad njegove figure i muškarca pored njega.⁶³ Tekst govori sljedeće: „Karlo, Kristov namjesnik, postavio Eugena ratnim zapovjednikom, a spasenje je rečeno u križu.”⁶⁴ Dakle, drugi muški lik predstavlja princa Eugena Savojskog, vojnog zapovjednika u sukobu s Osmanskim Carstvom. Eugen Savojski također nosi ratni oklop, a plašt s hermelinom ukazuje na njegov visoki status. Oklop koji nosi vrlo je nalik onome koji se čuva u Muzeju vojne povijesti u Beču.⁶⁵ Prikaz Eugena Savojskog i identične odore nalazimo na slici Godfryea Kellera koji ga je portretirao 1712. godine.⁶⁶ Odnos Karla VI. i Eugena Savojskog definiran je predajom manjeg svitka koji Karlo VI. daje Eugenu Savojskom s natpisom: „Zlatni dar, zlatno vođen.”⁶⁷ Dakle, predaja vođenja sukoba je time izvršena. Obojica stoje pod dekoriranim šatorom s manjim ukrasima i dodatnim visećim elementima. Lik anđela uz šator ukazuje na Božju prisutnost, a Karlo svojom desnom rukom i žezlom ukazuje na bitku ispod njih.⁶⁸

Scena bitke postavljena je na prostoru ispred rijeke, a s druge su strane izvedeni gradovi nazvani BELGRAD i TEMESWAR. Oba grada prekrivena su dimom, a bitka se odvija ispred njih.⁶⁹ Budući da se opsada Beograda odvila 1717. godine, predlošci su morali doći iz ranijih izvora. Slične prikaze bitaka nalazimo i u djelu *Dicaeomachia* Joannea Antoniusa Florantina iz 1714. godine. Likove u sukobu nalazimo na primjeru opsade Torina koja se odvila 1706. godine ili pobjede u Belgiji 1709. godine pod vodstvom Eugena Savojskog.⁷⁰ Ponad

10

Mrtva priroda s oružjem, zarobljenicima, orlom i lavom (Matth us Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...* (1740.), sign. HU-MNL-OL-S 68-X-65., Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest; Daniel Štimac)

Still life with weapons, prisoners, eagle and lion (Matth us Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...* (1740), sign. HU-MNL-OL-S 68-X-65., National Archives of Hungary, Budapest; Daniel Štimac)

prikaza bitke nalazi se arkandeo Mihael u punoj ratnoj opremi s mačem i štitom. Na Zapadu se od 9. stoljeća pojavljuje kao krilati anđeo, odjeven u tuniku, s plamenim mačem ili kopljem u ruci. Od razvijenog srednjeg vijeka prikazuje se u suvremenoj vojničkoj opremi: u oklopu, kacigi, sa štitom i kopljem, kao što je slučaj i u ovom primjeru.⁷¹ U Otkrivenju arkandeo Mihael vodi Božju vojsku protiv sila Sotone, gdje tijekom rata pobjeđuje Sotonu. Veza s vojskom i ratom time je potvrđena, a ukazuje na pobjedu u trenutačnom vojnom sukobu.⁷² Također, na štitu mu se nalazi grb Ugarske s patrijarhalnim križem na brežuljku. Isti grb stoji u grbovnicama Ulricha Richental, Virgila Solisa i Pavla Rittera Vitezovića.⁷³

Nebom iznad bitke dominira veliki tamni oblak uz koji se nalazi anđeo koji na svitku nosi natpis: „Kršćanska Slava krasi križ prikladnim trijumfom i nosi ime i znamenje Karlovo.”⁷⁴ Isti anđeo ukazuje prema sredini oblaka koji je rastvoren prikazom raspela iz kojeg se šire zrake svjetla, a u luku oko križa stoji natpis koji glasi: „U ovom znaku ćeš pobijediti.”⁷⁵ Na križ ukazuje i natpis nad šatorom: „KARLO VI. kaže KRIŽ JE SPASENJE!”⁷⁶ Dakle, križ je ovdje ključan za pobjedu i okosnica uspjeha u sukobu protiv neprijatelja s istoka. Križ kao znak pobjede izravna je poveznica s pobjedom rimskog cara Konstantina kod Milvijskog mosta 312. godine. Opis toga događaja donosi Lucije Cecilije Firmijan Laktancije u svom djelu *De Mortibus Persecutorum*. Laktancije navodi kako je Konstantin dobio viziju znaka križa

prije svog prelaska na kršćanstvo. Opis viđenja donosi i biskup Euzebije iz Cezareje koji navodi da je Konstantin dobio viđenje dok je marširao s vojskom ususret bitci. Dakle, ova grafika i scena referiraju se na taj događaj, a poruka snage vjere je ključna.⁷⁷ Prikaz opsade Beograda nastao je svega tri godine nakon događaja, no elementi nebeskog i ideološkog stavljaju ga među značajne povijesne događaje. Budući da je taj događaj direktno vodio kraju rata s Osmanlijama, potpuno je jasno zašto se pobjeda u katoličkoj vjeri posebno ističe (sl. 9).⁷⁸ Budući da su karte rađene u vrijeme ratnih sukoba, neminovni su i pojedinačni prikazi ratne opreme i vojnika. Naslovna kartuša Glavačeve karte se tako ističe kao primjer poruke trenutnog ratnog sukoba.⁷⁹ Prikaz mrtve prirode s oružjem, zarobljenicima, orlom i lavom s karte Matth usa Seuttera (1740.) također sadrži motive oružja, stjegova i ratne opreme, a posebno se ističu muškarci u okovima koji rukuju topovima. Navedene figure prikazane su u donjem lijevom kutu karte iznad naslova.⁸⁰ Na nebu se nalaze orao s mačem i munjama, a njemu lijevo lav s mačem propet na stražnje noge. Orao s mačem i

munjama može simbolizirati i Zeusovog orla koji je također kao atribut imao snop munja. Time orao ukazuje na božanski gnjev, no ovdje nosi i heraldičko značenje. Orao je jedna od najvažnijih heraldičkih životinja, jednoglavi orao javlja se na pečatima od kraja 13. stoljeća, a kasnije postaje i simbol njemačkih careva i Svetog Rimskog Carstva. Nosi i značenje pravednosti, srčanosti, vjere, razboritosti i velikodušnosti. Lav je također jedan od najčešćih simboličnih životinja. U biblijskoj i kršćanskoj simbolici pojavljuje se kao simbol judejskoga plemena i kralja te kao simbol Krista. Kasnije postaje heraldička životinja. Ako je riječ o krilatom lavu, govorimo o lavu svetog Marka, simbolu Mletačke Republike. Zajednički prikaz orla gromovnika i lava s mačem mogu predstavljati Sveto Rimsko Carstvo i Mletačku Republiku, mačevima ukazujući na rat protiv neprijatelja.⁸¹ Muškarci u okovima predstavljaju zarobljenike, a oružje kojim rukuju ukazuje na ratno stanje. Od oružja i ostalog uočavamo primjere stjegova, topova, ratnih bubnjeva, bačvi baruta, stjegova, štitova, ratnih truba, lukova i strelica te kopalja. Stjegovi na svom vršku imaju polumjesce, a jedan

11

Dekorirani okvir s tekstom, arhitektonskim motivima, volutama, listovima akanta i stjegovima (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis ...* (Beč, 1709.), sign. B IX a 0491, Hadtörténeti Intézet és Múzeum; Daniel Štimac)

Decorated frame with text, architectural motifs, volutes, acanthus leaves and flags (Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis ...* (Vienna, 1709), sign. B IX a 0491, Military History Museum, Budapest; Daniel Štimac)

štit također sadrži prikaz polumjeseca koji ukazuje na Osmanlije. Prema tome, riječ je o zaplijenjenom oružju, a simbol polumjeseca i heraldički se povezuje uz Osmansko Carstvo, što potvrđuje i grbovnica Pavla Rittera Vitezovića iz 1701. godine koja prikazuje turski grb koji, na štitu oznaka crvene boje, sadrži srebrne zvijezdu i polumjesec te ruku s dvostrukom turskom sabljom u sredini. Dakle, polumjesec zasigurno ukazuje na Osmanlije, a time i ratna oprema pripada njima kao i četiri muškarca.⁸² Simbolički gledano, dominacija zapadnih sila neosporiva je kao i snaga predstavljena heraldičkim životinjama (sl. 10).⁸³

Uz opisano, u grafike su uključeni i vizualni elementi poput voluta i akantovih listova u različitim formama. Također se zamjećuju i dekorirani okviri s uvinutim listovima i volutama specifičnima za razdoblje baroka. Primjere voluta i akanta možemo naći i na karti Stjepana Glavača. Homannova karta pak ističe motive girlandi, a kartuša sa Seutterove karte ponavlja motive voluta. Najrazrađeniji grafički primjer kompozicija je opisnog teksta na karti Johanna Christoha Müllera (1709.) gdje se ti motivi voluta i akanta isprepliću (sl. 11).⁸⁴ Dakle, navedeni dekorativni elementi često se koriste, a ukazuju na široku uporabu motiva temeljenih na antičkim uzorima kao što i priliči razdoblju baroka.

Zaključak

Većina izabranih kartografskih izvora obiluje dodatnim likovnim sadržajem, kao i sadržajem u pisanoj formi. Dodatne pisane i vizualne informacije upotpunjuju prikaze zemalja s kojima čine cjelinu, a odašilju identičnu poruku definiranu zahtjevima državne vlasti. Upravo je zbog sugestivnosti karata potrebno analizirati likovni sadržaj na izabranim kartografskim izvorima, kao i istaknuti značaj kulturnog kruga te specifičnosti učenog likovnog govora, kako bismo bolje shvatili i razumjeli zašto se ističu pojedine pisane informacije te zbog čega je određen prostor prikazan na određeni način.⁸⁵ Kao što su putopisci iznosili vlastito (subjektivno) viđenje graničnih prostora jugoistočne Europe, tako su i kartografi poput Glavača, Müllera, Homanna i Seuttera činili isto u grafičkom obliku. Naravno, spomenuti kartografi tek su nekolicina od aktivnih krajem 17. i u prvoj polovini 18. stoljeća. Unatoč skromnom uzorku kartografa, na primjeru njihovih radova možemo iznijeti zaključke o kartografskoj tradiciji, korištenim vizualnim motivima, političkim porukama te odnosu prema

lokalnom stanovništvu i okolišu unutar kojeg egzistiraju. Unatoč pretenzijama velikih sila, lokalno stanovništvo na granici nastavlja živjeti istim načinom života, uz iznimku što u tom periodu postaje predmetom interesa putopisaca, istraživača te kartografa.

Analiza kartografskih izvora habsburškog kulturnog kruga temeljena na kulturnoj i društvenoj povijesti, uz percepciju okoliša i analizu likovnog sadržaja doprinijela je razumijevanju šireg konteksta prikazanog na kartama. Takav način istraživanja i obrade izvora povezuje discipline povijesti i povijesti umjetnosti te naglašava nužnost za interdisciplinarnim pristupom u znanstvenom radu i istraživanju. Izabrani kartografski izvori obuhvaćaju vrijeme od 1673. do 1740. godine, a pokazali su kako se teritoriji na graničnim područjima vrlo brzo mijenjaju na terenu i idejno. Funkcije kartografskih izvora također se izražavaju u likovnom sadržaju koji često nosi dodatne ideološke poruke te ukazuje na značajke pojedinih kulturnih krugova i njihovog likovnog govora. Prema tome, isti sadržaj također pospješuje razumijevanje idealnih prikaza teritorija, pretenzija i granica u maksimalnom idejnom opsegu.⁸⁶

Korištene teorijske podloge nove kulturne kartografije, ekohistorije te ikonografije i ikonologije pomogle su pri definiranju ključnih problematika i dublje analize poznatih kartografskih izvora. Povezivanjem povijesnih i povijesnoumjetničkih koncepata uspješno se definiraju pitanja konteksta nastanka i svrhe karata, a društvena pitanja i veza s okolišem također su neizostavni pri razumijevanju šire slike koju kartografski izvori predstavljaju.

BILJEŠKE

- 1 Elke Katharina Wittich, „On Towns and People: Traditions of Describing and Depicting Dalmatia and South-Eastern Europe from the Sixteenth to the Eighteenth Century,” u *Discovering Dalmatia: Dalmatia in Travelogues, Images, and Photographs*, ur. Katarina O’Loughlin, Ana Šverko i Elke Katharina Wittich (Zagreb: The Institute of Art History, 2019.), 31, 34, 37, 42-43, 46, 54, 58-59.
- 2 Wittich, „On Towns and People,” 54, 58-59; Jean-Pierre Caillet, „A French Humanist’s First Impressions of Istria and Dalmatia: The Account of a Voyage by Jacob Spon, 1678,” u *Discovering Dalmatia* (Zagreb: The Institute of Art History, 2019.), 72-82.
- 3 Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, prijevod Mate Maras, Darko Novaković (Split: Marjan Tisak, 2004.), 16, 18-23, 26-27, 30-32.; Milan Kruhek, Augustin Pavlović, „Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog (1718.) mira,” *Croatica Christiana periodica* 15 (1991.): 113.
- 4 Mithad Kozličić, *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana* (Zagreb: AGM, 1995.), 206-208; Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, 39-61.; Cvijeta Pavlović, „Correctio descriptionis: Lovrić vs. Fortis,” u *Discovering Dalmatia* (Zagreb: The Institute of Art History, 2019.), 123-124.
- 5 O Morlacima, vezanim stereotipima i njihovom predstavljanju u talijanskoj književnosti više donosi Nino Raspudić, *Jadranski (polu)orijentalizam, prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti* (Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2010.), 91-92, 96-98, 104, 110-111.
- 6 Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, 56.; Cesare Vecellio, *De gli habiti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due* (Venecija, 1590), sign, 4-OB-12, 343r, 345r, 346r, 347r, 348r.
- 7 Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, 37-38, 41.
- 8 J. Brian Harley, *The New Nature of Maps. Essays in the History of Cartography* (Baltimore: The John Hopkins University Press, 2002), 57-58, 62.
- 9 Denis Cosgrove, „Cultural Cartography: Maps and mapping in cultural geography,” *Annales de geographie*, 660-661 (2008): 166.; Raymond B. Craib, „Cartography and power in the conquest and creation of New Spain,” *Latin American Research Review* 35/1 (2000.): 8, 13-15, 17.
- 10 Dubravka Mlinarić, Snježana Gregurović, „Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora,” *Migracijske i etničke teme* 27, 3 (2011.): 345-347.
- 11 Robert Delort, François Walter, *Povijest europskog okoliša* (Zagreb: Barbat, 2002.), 2, 6-7, 55, 59, 63.; Drago Roksančić, *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu* (Samobor: Meridijani, 2018.), 36.
- 12 Rad povjesničara Hrvoja Petrića se posebno ističe razradom ekonomske i ekohistorijske problematike s posebnim naglaskom na prirodne čimbenike. Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor-Zagreb: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.), 64-69, 81-88; Hrvoje Petrić, „Neki aspekti odnosa ljudi i okoliša na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava u ranome novom vijeku: na primjeru koprivničkog područja u 16. i 17. stoljeću,” *Povijesni prilozi* 29 (2005.): 111-114.
- 13 Marina Vicelja-Matijašić, *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode* (Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013.), 98.; Harley, *The New Nature of Maps*, 53, 57.
- 14 Vicelja-Matijašić, *Ikonologija*, 157-159.
- 15 Norman Bryson, „Géricault and Masculinity,” u *Visual Culture: Images and Interpretations*, ur. Norman Bryson, Michael Ann Holly, Keith Moxey (Hanover: Wesleyan University Press, 1994.), 228, 243, 245, 257.
- 16 Članak se temelji na istraživanju u okviru integriranoga diplomatskoga rada „Analiza odabranih kartografskih primjera iz doba Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog mira (1718.) – Perspektive nove kulturne kartografije, ekohistorije, ikonografije i ikonologije” koji je obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1. prosinca 2021. pod mentorstvom dr. sc. Sanje Cvetnić s Odsjeka za povijest umjetnosti te dr. sc. Hrvoja Petrića s Odsjeka za povijest.
- 17 William Cartwright, „Art and Cartographic Communication,” u *Cartography and Art*, ur. W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn (Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009.), 15.
- 18 Dubravka Mlinarić, „Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromede na temelju izvora iz Zbirke Novak,” *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33, 1 (2000.): 412.
- 19 Dubravka Mlinarić, Josip Faričić, Lena Mirošević, „Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*,” *Geoadria* 17/2 (2012.): 154-155.
- 20 Dubravka Mlinarić, *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji* (Zagreb: Filozofski fakultet, 1997.), 18-19, 21-22.
- 21 Mlinarić, *Hrvatski kartografi*, 21.
- 22 Mlinarić, *Hrvatski kartografi*, 21.
- 23 Mlinarić, *Hrvatski kartografi*, 21.; Mirela Slukan-Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confinium = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta, 2001.), 24.; John Stoye, *Marsigli’s Europe, 1680 - 1730, The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso* (New Haven: Yale University Press, 1994.), 188-189.; Antal András Deák, Miljenko Lapaine, Ivka Kljajić, „Johann Christoph Müller (1673-1721),” *Kartografija i geoinformacije* 3 (2004.), 69-80.
- 24 Dubravka Mlinarić, Mira Miletić Drder, *Zbirka Novak: Mappae Croatiae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK* (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017.), 52.
- 25 Kartu Hrvatske Stjepana Glavača analizirali su Miljenko Lapaine i Nedjeljko Frančula 1998. godine s naglaskom na mjere i kartografsku projekciju. Miljenko Lapaine, Nedjeljko Frančula, „Stjepan Glavač i njegova karta Hrvatske,” *Ekscenar: časopis studenata Geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 1 (1998.), 2-3, 22-27.
- 26 Stjepan Glavač, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Slavoniae et Croatiae... descriptio* (1673.), sign. F S -JZ -XVII -10
- 27 O odnosima na graničnim područjima na polju ekonomske ekohistorije više govori Hrvoje Petrić. Hrvoje Petrić, „Neki aspekti odnosa ljudi i okoliša na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava u ranome novom vijeku: na primjeru koprivničkog područja u 16. i 17. stoljeću,” *Povijesni prilozi* 29 (2005.): 102-105, 108; Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor-Zagreb: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.), 89-102.
- 28 Johann Christoph Müller, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis ...* (Beč, 1709.), sign. B IX a 0491.
- 29 Johann Baptist Homann, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae* (o. 1720.), sign. B IX a 0493.
- 30 Matth us Seutter, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...* (1740.), sign. HU-MNL-OL-S 68-X-65.

- 31 Hrvoje Petrić, „Gospodarstvo na pograničnom području u 17. stoljeću: primjer Koprivnice,” *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 16-17 (2006.), 232-234.; Hrvoje Petrić, „Neki aspekti odnosa ljudi i okoliša na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava u ranome novom vijeku: na primjeru koprivničkog područja u 16. i 17. stoljeću,” *Povijesni prilozi* 29 (2005.): 102-105, 108.
- 32 Mirko Marković, *Descriptio Bosnae & Herzegovinae* (Zagreb: AGM, 1998), 174-176.; Dubravka Peić Čaldarović, *Slike Mira - oživiljena Hrvatska u vrijeme Karlovačkog mira 1699.* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1999.), 56, 61-63.
- 33 O prirodnim i biološkim čimbenicima piše Hrvoje Petrić. (Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor-Zagreb: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.), 64-69, 81-88); Erich Zöllner, Therese Schüssel, *Povijest Austrije*, prij. Vlatka-Ana Dujic, Sanja Ledinčić (Zagreb: Barbat, 1997), 188.
- 34 Daniel-Henri Pageaux, „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog,” u *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, ur. Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić-Poje, Ivana Brković (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 127-129.
- 35 Daniel-Henri Pageaux, „Od kulturnog imaginarija do imaginarnog,” 145-150.
- 36 Erwin Panofsky, *Meaning in the Visual Arts* (New York: Doubleday, 1955), 23, 28, 32, 38.
- 37 Cartwright, „Art and Cartographic Communication,” 15, 20-21.; Markus Jobst, „Marriage and Divorce,” u *Cartography and Art*, ur. W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn (Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009.), 45-47.; Alexandra Benová, Ján Pravda, „Map Style,” u *Cartography and Art*, ur. W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, (Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009.), 153.
- 38 Mlinarić, Drder, *Zbirka Novak*, 57.
- 39 Jobst, „Marriage and Divorce,” 50-52.
- 40 Roelof van Straten, *Uvod u ikonografiju, Teoretske i praktične upute*, prij. Martina Wolf-Zubović, Maya de Graaf (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003), 46, 49.; Benová, Pravda, „Map Style,” 150.
- 41 Raymond B. Craib, *Decolonizing the Map* (Chicago: The University of Chicago Press, 2017), 23.
- 42 Cesare Ripa, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, (Venecija, 1625), 1-2, 248, 580-585.
- 43 *Satyrs, A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop (Basil Blackwell, 1990.); *Silenus, A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, (Basil Blackwell, 1990.)
- 44 Ripa, *Della Novissima Iconologia...*, 1-2.
- 45 Bartol Zmajčić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, (Zagreb: Golden marketing, 1996), 70.; „Coronation, Symbols of,” u *A Dictionary of Heraldry*, (ur.) Stephen Friar, (Harmony Books, 1987.)
- 46 Ripa, *Della Novissima Iconologia...*, 248.
- 47 „Aphrodite,” u *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, (Basil Blackwell, 1990.)
- 48 „Ares,” u *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, (Basil Blackwell, 1990.); „Mars, Roman god,” *Encyclopaedia Britannica*, mrežno izdanje, 2022., <https://www.britannica.com/topic/Mars-Roman-god>
- 49 Ripa, *Della Novissima Iconologia...*, 580-585.
- 50 „Nike,” u *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, (Basil Blackwell, 1990.)
- 51 „andeli,” Hrvatska enciklopedija, 2023., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2683>; „Putto, visual arts,” *Encyclopaedia Britannica*, mrežno izdanje, 2016., <https://www.britannica.com/art/putto>; Homann, sign. B IX a 0493.
- 52 Müller, sign. B IX a 0491
- 53 Vojtech Zamarovský, *Junaci antičkih mitova, Leksikon grčke i rimske mitologije* (Zagreb: Školska Knjiga, 1985), 57, 63-64.
- 54 Zamarovský, *Junaci antičkih mitova*, 23, 233.
- 55 Zamarovský, *Junaci antičkih mitova*, 133-134.
- 56 Ripa, *Della Novissima Iconologia...*, 1-2, 248.; „Sol Invictus,” *Encyclopedia.com*, 2019, <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sol-invictus>; „Zeus, Greek god,” *Encyclopaedia Britannica*, 2022., <https://www.britannica.com/topic/Zeus>; Zamarovský, *Junaci antičkih mitova*, 338-342.
- 57 Glavač, sign. F S-JZ-XVII-10
- 58 van Straten, *Uvod u ikonografiju*, 31-32, 36.; Cesare Ripa, *Ikonologija*; preveo Branko Jozić; predgovor Joško Belamaric, (Split: Laus, 2000), 7-32.
- 59 Ripa, *Della Novissima Iconologia...*, 226-231, 457-458.
- 60 „Ares,” u *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (ur.) Pierre Grimal, Stephen Kershaw, A. R. Maxwell-Hyslop, (Basil Blackwell, 1990.); „Mars, Roman god,” *Encyclopaedia Britannica*, mrežno izdanje, 2022., <https://www.britannica.com/topic/Mars-Roman-god>
- 61 „Buisine, musical instrument,” *Encyclopaedia Britannica*, mrežno izdanje, 2011., <https://www.britannica.com/art/buisine>; „Flag, heraldry,” *Encyclopaedia Britannica*, mrežno izdanje, 2022., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry>
- 62 Homann, sign. B IX a 0493
- 63 „Holy Roman Emperor Charles VI - 1711-1740,” Holy Roman Empire Association, 2023, <http://www.holyromanempireassociation.com/holy-roman-emperor-charles-vi-.html>
- 64 *CAROLVS Eugenio CHRISTVM praefecit eunti/ Ductorem belli, e CRVX ait ESTO SALVS* (Homann, sign. B IX a 0493)
- 65 „Prince Eugene,” Heeresgeschichtliches Museum, mrežno izdanje, 2020., <https://www.hgm.at/en/exhibitions/permanent-exhibitions/prince-eugene>
- 66 Karl Gutkas, „Zur Ikonographie des Prinzen Eugen,” *Yearbook for regional studies of Lower Austria* 53, (1986), 79.
- 67 *Aureum donum/ aureo Duci* (Homann, sign. B IX a 0493)
- 68 Homann, sign. B IX a 0493
- 69 Homann, sign. B IX a 0493
- 70 Joseph Seybold, Johann A. Florantin, *Dicaeomachia, Sive Erotemata Juridico-Polemica De Jure, Et Justitia...*, Wagner, (1714.), 60, 188.
- 71 Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simboličke zapadnog kršćanstva* (Zagreb, 1979.), 402.
- 72 „Michael, archangel,” *Encyclopaedia Britannica*, mrežno izdanje, 2022., <https://www.britannica.com/topic/Michael-archangel>
- 73 Ulrich Richental, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz* (Augsburg: Anton Sorg, 1483.), sign. R-178.1 : Rar. 335; 121v; Virgil Solis, *Wap-penbüchlein* (Nürnberg, 1555.), sign. S2 A 10094 RES, 8., 10.; Pavao Ritter Vitezović, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter* (Beč, 1701.), sign. F6MLGXHK, 56.

- 74 *Gloria Christianum, magnis Crux apta triumphalis/ Exornat CAROLI NOMEN, et omen habet.* (Homann, sign. B IX a 0493)
- 75 *IN HOC SIGNO VINCES* (Homann, sign. B IX a 0493)
- 76 *CAROLUS SEXTVS/ per angr./ CRVX SALVS ESTO!* (Homann, sign. B IX a 0493)
- 77 Myles Hudson, „Battle of Milvian Bridge,” *Encyclopedia Britannica*, mrežno izdanje, 2022. <https://www.britannica.com/topic/Battle-of-the-Milvian-Bridge>
- 78 Homann, sign. B IX a 493; Hudson, „Battle of Milvian Bridge,”; Badurina, *Leksikon ikonografije*, 402.
- 79 Glavač, sign. F S-JZ-XVII-10
- 80 Seutter, sign. HU-MNL-OL-S 68-X-65.
- 81 Zmajić, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija*, 33, 38.; John Vinycomb, *Fictitious And Symbolic Creatures In Art, With Special Reference To Their Use In British Heraldry*, (2008), 16-18.; „Eagle,” u *A Dictionary of Heraldry*, (ur.) Stephen Friar, (Harmony Books, 1987.)
- 82 Vitezović, sign. F6MLGXHK, 53.; „Buisine, musical instrument,” *Encyclopaedia Britannica*, 2011., <https://www.britannica.com/art/buisine>; „Flag, heraldry,” *Encyclopaedia Britannica*, 2022., <https://www.britannica.com/topic/flag-heraldry>; ostali prikazani elementi jasno ukazuju na ratna zbivanja.
- 83 Seutter, sign. HU-MNL-OL-S 68-X-65.
- 84 Müller, sign. B IX a 0491
- 85 Mark Denil, „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion,” *Cartographic Perspectives* 45 (2003), 9.
- 86 Cartwright, „Art and Cartographic Communication,” 15, 20-21.

SOURCES

- Glavač, Stjepan, *Zemljovid Hrvatske, Nova hactenus editarum ... regni Slavoniae et Croatiae... descriptio*, (1673), sign. F S-JZ-XVII-10
- Homann, Johann Baptist, *Regnorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae et Principatus Transylvaniae*, (circa 1720), sign. B IX a 0493
- Müller, Johann Christoph, *Augustissimo Romanor Imperatori Iosepho I. Hungariae Regni invictissimo Mappam Hanc Regni Hungariae propitiis ...*, (Vienna, 1709), sign. B IX a 0491
- Richental, Ulrich, *Chronik de Konstanzer Konzils, Das Concilium büch geschehen zu Costencz*, (Augsburg: Anton Sorg, 1483.), sign. R-178.1 : Rar. 335
- Ripa, Cesare, *Della Novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*. (Venice, 1625)
- Seutter, Matth us, *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae...*, (1740), sign. HU-MNL-OL-S 68-X-65.
- Seybold, Joseph; Florantin A., Johann, *Dicaeomachia, Sive Erotemata Juridico-Polemica De Jure, Et Justitia...*, Wagner, (1714)
- Solis, Virgil, *Wappenbüchlein*, (Nürnberg, 1555), sign. S2 A 10094 RES
- Vecellio, Cesare, *De gli habitanti antichi, e moderni di diverse parti del mondo libri due*. (Venecija, 1590.), sign. 4-OB-12
- Vitezović Ritter, Pavao, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, authore equite Paulo Ritter*, (Vienna, 1701), sign. F6MLGXHK

REFERENCES

- „andeli.” *Hrvatska enciklopedija*, online edition. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
- Badurina, Anđelko. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1979.
- Benová, Alexandra, and Ján Pravda. „Map Style.” In *Cartography and Art*, edited by W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, 145-154. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009.
- Bryson, Norman. „Géricault and ‘Masculinity.’” In *Visual Culture: Images and Interpretations*, edited by Norman Bryson, Michael Ann Holly and Keith Moxey, 228-259. Hanover: Wesleyan University Press, 1994.
- „Buisine, musical instrument.” *Encyclopaedia Britannica*, online edition. 2011.,
- Caillet, Jean-Pierre. „A French Humanist’s First Impressions of Istria and Dalmatia: The Account of a Voyage by Jacob Spon, 1678.” In *Discovering Dalmatia: Dalmatia in Travelogues, Images, and Photographs*, edited by Katarina O’Loughlin, Ana Šverko and Elke Katharina Wittich, 70-89. Zagreb: The Institute of Art History, 2019.
- Cartwright, William. „Art and Cartographic Communication.” In *Cartography and Art*, edited by W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, 8-22. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009.
- Cosgrove, Denis. „Cultural Cartography: Maps and mapping in cultural geography.” *Annales de géographie* 660-661 (2008): 159-178.
- Craib, Raymond B. „Cartography and power in the conquest and creation of New Spain.” *Latin American Research Review* 35/1 (2000): 7-36.
- Craib, Raymond B. *Decolonizing the Map*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.
- Deák, Antal András, Miljenko Lapaine and Ivka Kljajić. „Johann Christoph Müller (1673-1721).” *Kartografija i geoinformacije* 3 (2004.): 69-80.
- Delort, Robert and François Walter. *Povijest europskog okoliša*. Zagreb: Barbat, 2002.
- Denil, Mark. „Cartographic Design: Rhetoric and Persuasion.” *Cartographic Perspectives* 45 (2003): 8-67
- „Flag, heraldry.” *Encyclopaedia Britannica*, online edition, 2022.
- Fortis, Alberto. *Put po Dalmaciji*, preveli Mate Maras, Darko Novaković. Split: Marjan Tisak, 2004.
- Friar, Stephen. *A Dictionary of Heraldry*. Harmony Books, 1987.
- Grimal, Pierre, and Stephen Kershaw. *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, A. R. Maxwell Hyslop, Basil Blackwell, 1990.
- Gutkas, Karl. „Zur Ikonographie des Prinzen Eugen.” *Yearbook for regional studies of Lower Austria* 53 (1986): 59-82.
- Hudson, Myles. „Battle of Milvian Bridge.” *Encyclopedia Britannica*, online edition. 2022. <https://www.britannica.com/topic/Battle-of-the-Milvian-Bridge>.
- Lapaine, Miljenko, and Nedeljko Frančula. „Stjepan Glavač i njegova karta Hrvatske.” *Ekscenar: časopis studenata Geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 1 (1998.): 2-3, 22-27
- Harley, J. Brian. *The New Nature of Maps. Essays in the History of Cartography*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2002.
- „Holy Roman Emperor Charles VI - 1711-1740.” Holy Roman Empire Association, 2020.
- Jobst, Markus. „Marriage and Divorce.” In *Cartography and Art*, edited by W. Cartwright, G. Gartner, A. Lehn, 43-56. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2009.
- Kozličić, Mithad. *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana*. Zagreb: AGM, 1995.
- Kruhek, Milan, and Augustin Pavlović. „Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog (1718.) mira.” *Croatica Christiana periodica* 15 (1991): 105-138.

- Marković, Mirko. *Descriptio Bosnae & Herzegovinae*. Zagreb: AGM, 1998.
- „Mars, Roman god.” *Encyclopaedia Britannica*, online edition. 2022.
- „Michael, archangel.” *Encyclopaedia Britannica*, online edition. 2022.
- Mlinarić, Dubravka. ”Novovjekovne kartografske interpretacije prostora tromede na temelju izvora iz Zbirke Novak.” *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33, 1 (2000): 409-419.
- Mlinarić, Dubravka. *Hrvatski kartografi 17. stoljeća u europskoj kartografskoj tradiciji*. Zagreb: Filozofski fakultet, 1997.
- Mlinarić, Dubravka, Josip Faričić, and Lena Mirošević. ”Historijsko-geografski kontekst nastanka Lučićeve karte *Illyricum Hodiernum*.” *Geodria* 17/2 (2012): 145-176.
- Mlinarić, Dubravka, and Snježana Gregurović. ”Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora.” *Migracijske i etničke teme* 27, 3 (2011.): 345-373
- Mlinarić, Dubravka, and Mira Miletić Drder. *Zbirka Novak: Mappae Croatiae u Zbirci zemljovida i atlasa NSK*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2017.
- Pageaux, Daniel-Henri. ”Od kulturnog imaginarija do imaginarnog.” In *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, edited by Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejčić-Poje and Ivana Brković, 125-151. Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- Panofsky, Erwin. *Meaning in the Visual Arts*. New York: Doubleday, 1955.
- Pavlović, Cvijeta. ”Correctio descriptionis: Lovrić vs. Fortis.” In *Discovering Dalmatia: Dalmatia in Travelogues, Images, and Photographs*, edited by Katarina O’Loughlin, Ana Šverko and Elke Katharina Wittich, 116-139. Zagreb: The Institute of Art History, 2019.
- Peić Čaldarović, Dubravka. *Slike Mira – oživljena Hrvatska u vrijeme Karlovačkog mira 1699*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1999.
- Petrić, Hrvoje. ”Gospodarstvo na pograničnom području u 17. stoljeću: primjer Koprivnice.” *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 16-17 (2006): 227-258.
- Petrić, Hrvoje. ”Neki aspekti odnosa ljudi i okoliša na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava u ranome novom vijeku: na primjeru koprivničkog područja u 16. i 17. stoljeću.” *Povijesni prilozi* 29 (2005): 101-126
- Petrić, Hrvoje. *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*. Samobor-Zagreb: Meridijani; Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, 2012.
- ”Prince Eugene.” In *Permanent exhibition of Austrian Military Museum*, online. Vienna: Heeresgeschichtliches Museum, 2023.
- ”Putto, visual arts.” *Encyclopaedia Britannica*, online edition. 2016.
- Raspudić, Nino. *Jadranski (polu)orijentalizam, prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*. Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o., 2010.
- Ripa, Cesare. *Ikonologija*; transl. Branko Jozić; foreword Joško Belamarić. Split: Laus, 2000.
- Roksandić, Drago. *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*. Samobor: Meridijani, 2018.
- Slukan-Altić, Mirela. *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma = Cartographic sources for the history of the Triplex Confinium = Kartographische Quelle zur Geschichte des Triplex Confinium*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv: Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta, 2001.
- ”Sol Invictus.” *Encyclopedia.com*, online edition. 2019.
- Stoye, John. *Marsigli’s Europe, 1680 – 1730, The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*. New Haven: Yale University Press, 1994.
- van Straten, Roelof. *Uvod u ikonografiju, Teoretske i praktične upute*, transl. Martina Wolf-Zubović, Maya de Graaf. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2003.
- Vicelja-Matijašić, Marina. *Ikonologija: kritički prikaz povijesti metode*. Rijeka: Filozofski fakultet, Centar za ikonografske studije, 2013.
- Vinycomb, John. *Fictitious And Symbolic Creatures In Art, With Special Reference To Their Use In British Heraldry*. Read Books, 2008.
- Wittich, Elke Katharina. ”On Towns and People: Traditions of Describing and Depicting Dalmatia and South-Eastern Europe from the Sixteenth to the Eighteenth Century.” In *Discovering Dalmatia: Dalmatia in Travelogues, Images, and Photographs*, edited by Katarina O’Loughlin, Ana Šverko and Elke Katharina Wittich, 22-69. Zagreb: The Institute of Art History, 2019.
- Zamarovský, Vojtech. *Junaci antičkih mitova, Leksikon grčke i rimske mitologije*. Zagreb: Školska Knjiga, 1985.
- ”Zeus, Greek god.” *Encyclopaedia Britannica*, online edition. 2022.
- Zmajčić, Bartol. *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing, 1996.
- Zöllner, Erich, and Therese Schüssel. *Povijest Austrije*, preveli Vlatka-Ana Dujić, Sanja Ledinić. Zagreb: Barbat, 1997.

SUMMARY

Examples of Habsburg Cartography from the End of the 17th and Beginning of the 18th Century

Border areas of Southeast Europe encouraged scholars and travel writers to visit them, and, to a large extent, the same is true for cartographers who described the area in a graphic way. The travelogues of the period have great similarities with the cartographic work of Stjepan Glavač (1673), Johann Christoph Müller (1709), Johann Baptist Homann (1720), and Matthäus Seutter (1740) as they emphasize cultural and natural features of a described area. This fact encourages us to observe cartographic sources by connecting the theories of new cultural cartography, environmental history, iconography, and iconology. By analyzing four selected Habsburg maps, we can emphasize the main features of the Habsburg cartographic tradition to which these cartographers belong. The selected maps thus highlight the spatial pretensions of the Habsburg Monarchy based on the war outcomes and peace agreements of 1699 and 1718 with the Ottoman Empire. Natural features, on the other hand, are presented in graphic form, thus reflecting a utilitarian attitude that comes down to the exploitation of natural resources. Also, special attention must be paid to the visual content. The graphics are thusly placed in a historical context, analyzed, and linked to the cultural aspect of the whole in order to resolve the motifs and symbols used. With the help of visual content, the most important features of the artistic speech of the Habsburg cultural circle can be defined. Thus, the use of personifications, compositions with ancient deities, and depictions of recent historical events with an added political message, is particularly emphasized. In conclusion, this way of analyzing historical cartographic sources brings to light new information that indicates political motivation, cultural characteristics, and the cultural circle within which the source originated.

Translation into English provided by the author.

DANIEL ŠTIMAC (Rijeka, 1997) preddiplomski studij Povijesti i Povijesti umjetnosti pohađa na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Diplomski studij potom završava na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Glavni znanstveni interesi su mu rani novi vijek, renesansa i barok, teorije umjetnosti, kartografija, kulturna i društvena povijest te ekohistorija.

DANIEL ŠTIMAC (Rijeka, 1997) attended undergraduate studies in History and Art History at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Rijeka. He finished his graduate studies at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb. His main interests are the early modern period, the Renaissance and the Baroque, theories of art, cartography, cultural and social history, and ecohistory.